SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

XALQLARNING BUYUK KO‘CHISHLARI, IQTISODIY, SIYOSIY VA MADANIY O‘ZGARISHLAR TARIXI

Ro‘ziyeva Laylo

O‘zMU Tarix fakulteti, Jahon tarixi kafedrasi, 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada IV–VII asrlarda Yevropada yuz bergan xalqlarning buyuk ko‘chishlari va uning siyosiy jarayonlarga ta’siri yoritilgan. Rim imperiyasining zaiflashuvi va G‘arbiy Rim imperiyasining qulashi natijasida Yevropa siyosiy xaritasida sodir bo‘lgan o‘zgarishlar tahlil qilingan. German qabilalari, xunlar, slavyanlar va boshqa xalqlarning ko‘chishlari natijasida yangi davlatlar hamda siyosiy tuzilmalarning shakllanishi ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, ushbu jarayonlarning Yevropaning keyingi siyosiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotiga ta’siri ochib berilgan.

Kalit so‘zlar

Buyuk ko‘chishlar, Yevropa, Rim imperiyasi, german qabilalari, xunlar, slavyanlar, vestgotlar, ostgotlar, franklar, vandal qirolligi, davlatlar tizimi, siyosiy xarita.

Аннотация

В статье рассматривается Великое переселение народов IV–VII веков и его влияние на политические процессы в Европе. Анализируются ослабление Римской империи и изменения политической карты Европы после падения Западной Римской империи. Особое внимание уделяется переселению германских племён, гуннов, славян и формированию новых государств и политических объединений. Также раскрывается значение этих процессов для дальнейшего политического, социального и культурного развития Европы.

Ключевые слова

Великое переселение народов, Европа, Римская империя, германские племена, гунны, славяне, вестготы, остготы, франки, государство вандалов, политическая карта, государственность.

Abstract

This article examines the Migration Period in Europe during the 4th–7th centuries and its influence on the political development of the continent. It analyzes the weakening of the Roman Empire and the transformation of Europe’s political map following the fall of the Western Roman Empire. Particular attention is paid to the migrations of Germanic tribes, Huns and Slavs, as well as the emergence of new states and political

formations. The article also explores the long-term political, social and cultural consequences of these processes for European history.
Keywords
Migration Period, Europe, Roman Empire, Germanic tribes, Huns, Slavs, Visigoths, Ostrogoths, Franks, Vandal Kingdom, political map, state formation.

Jahon tarixida xalqlarning buyuk ko‘chishlari davri Yevropa qit’asining siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotida tub burilish yasagan muhim tarixiy jarayonlardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon asosan IV–VII asrlarni qamrab olib, Yevropaning qadimgi dunyodan o‘rta asrlar davriga o‘tishida muhim omil bo‘lib xizmat qilgan. Mazkur davrda german qabilalari, xunlar, slavyanlar va boshqa etnik guruhlarning keng miqyosdagi migratsiyasi natijasida Rim imperiyasining avvalgi siyosiy ustunligi zaiflashdi, uning hududlarida esa yangi qirolliklar va davlat birlashmalari shakllandi.

Buyuk ko‘chishlar jarayoni faqat aholining geografik jihatdan bir hududdan ikkinchi hududga siljishi bilan cheklanmagan. U Yevropada mavjud siyosiy chegaralarning o‘zgarishi, davlat boshqaruvi tizimining qayta shakllanishi, yangi etnik va siyosiy birliklarning vujudga kelishi bilan ham tavsiflanadi. Aynan shu davrda Rim imperiyasining g‘arbiy qismi o‘zining avvalgi siyosiy yaxlitligini yo‘qotdi. Uning o‘rnida vestgotlar, vandallar, ostgotlar, franklar, burgundlar va boshqa german qabilalarining davlatlari paydo bo‘ldi.

Xalqlarning buyuk ko‘chishlarini o‘rganish Yevropa davlatchiligi tarixining shakllanish bosqichlarini, antik dunyo va o‘rta asrlar o‘rtasidagi tarixiy uzviylikni anglashda katta ahamiyatga ega. Chunki mazkur jarayonlar keyingi asrlarda Fransiya, Germaniya, Ispaniya va Italiya kabi Yevropa davlatlarining siyosiy shakllanishi uchun tarixiy zamin yaratgan.

IV asrga kelib Rim imperiyasi chuqur siyosiy va iqtisodiy inqiroz holatiga tushib qolgan edi. Imperiyaning ulkan hududlarini boshqarish qiyinlashgan, markaziy hokimiyatning ta’siri susaygan, ichki siyosiy kurashlar esa davlat barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Shuningdek, qullar mehnatiga asoslangan xo‘jalik tizimining inqirozi, soliqlarning ortishi, harbiy xarajatlarning ko‘payishi va chegara hududlaridagi mudofaa tizimining zaiflashuvi Rim imperiyasining ichki imkoniyatlarini cheklab qo‘ydi[1].

[1]Гиббон Э. История упадка и разрушения Римской империи. – М.: Терра, 1997. – С. 125.

Xalqlarning buyuk ko‘chishlariga sabab bo‘lgan omillardan biri tashqi siyosiy va harbiy bosim edi. Ayniqsa, IV asrning ikkinchi yarmida Yevropaning sharqiy hududlarida xunlarning paydo bo‘lishi boshqa qabilalarning g‘arbga tomon siljishiga kuchli turtki berdi. Xunlar Markaziy Osiyo va Yevrosiyo dashtlari bilan bog‘liq keng hududlardan g‘arbga harakatlanib, Qora dengiz shimolidagi got qabilalariga bosim o‘tkazdilar. Natijada gotlarning bir qismi Dunay daryosi orqali Rim imperiyasi hududiga kirishga majbur bo‘ldi.

376-yilda vestgotlarning Rim imperiyasi hududiga o‘tishi Buyuk ko‘chishlar davrining muhim voqealaridan biri bo‘ldi. Rim ma’muriyati dastlab ularga imperiya hududida yashashga ruxsat berdi. Biroq mahalliy boshqaruv vakillarining adolatsiz munosabati, oziq-ovqat yetishmovchiligi va iqtisodiy qiyinchiliklar natijasida vestgotlar Rim hokimiyatiga qarshi qo‘zg‘olon ko‘tardilar.

378-yilda Adrianopol jangida Rim qo‘shini vestgotlar tomonidan og‘ir mag‘lubiyatga uchratildi. Ushbu jang Rim imperiyasining harbiy qudrati va chegaralarni himoya qilish imkoniyatlari zaiflashganini ko‘rsatdi[2].

Buyuk ko‘chishlarning boshqa sabablari ham mavjud edi. Ular qatoriga aholining tabiiy o‘sishi, yaylov va unumdor yerlar uchun kurash, iqlim o‘zgarishlari, savdo yo‘llarini nazorat qilishga intilish hamda qabilalar o‘rtasidagi harbiy-siyosiy raqobatni kiritish mumkin. Demak, Buyuk ko‘chishlar birgina sabab bilan emas, balki ko‘plab siyosiy, iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga kelgan murakkab tarixiy hodisa edi.

IV asr oxirida Rim imperiyasining siyosiy yaxlitligi yanada zaiflashdi. 395-yilda imperator Feodosiy I vafotidan keyin imperiya uning o‘g‘illari o‘rtasida taqsimlanib, G‘arbiy va Sharqiy Rim imperiyalariga ajraldi. G‘arbiy Rim imperiyasining markazi dastlab Mediolan (Milan), keyinchalik Ravenna shahri bo‘ldi. Sharqiy Rim imperiyasi esa Konstantinopol markazida rivojlanishda davom etdi[3].

---

[2]Ковалев С. И. История Рима. – СПб.:Полигон, 2006. – С. 642.

[3]Кулаковский Ю. А. История Византии. – СПб.:Алетейя, 1996. – С. 38

G‘arbiy Rim imperiyasi german qabilalarining ko‘chishlari va ichki siyosiy beqarorlik tufayli tobora zaiflashib bordi. V asr davomida imperiya hududlariga turli german qabilalari kirib kelib, o‘z siyosiy hokimiyatlarini o‘rnatdilar.

410-yilda vestgotlar qiroli Alarix Rim shahrini egallab, talon-toroj qildi. Bu voqea antik dunyo tarixidagi eng muhim siyosiy va ruhiy zarbalardan biri bo‘ldi. Chunki bir necha asr davomida yengilmas deb hisoblangan Rim shahrining xorijiy qo‘shinlar tomonidan egallanishi imperiyaning avvalgi qudratini yo‘qotganini namoyon etdi.

V asrning birinchi yarmida vandal qabilalari G‘arbiy Rim imperiyasining boshqa hududlarini ham egallashga muvaffaq bo‘ldilar. Ular Galliya va Ispaniya orqali Shimoliy Afrikaga o‘tib, 429–439-yillar davomida bu hududda o‘z davlatlarini shakllantirdilar. 455-yilda vandallar Rim shahrini yana talon-toroj qildilar[4].

476-yil esa G‘arbiy Rim imperiyasining siyosiy tarixida ramziy yakuniy sana hisoblanadi. Shu yili german sarkardasi Odoakr so‘nggi G‘arbiy Rim imperatori Romul Avgustulni taxtdan tushirdi. Natijada G‘arbiy Rim imperiyasining imperatorlik hokimiyati tugatildi. Odoakr Italiyada hukmronlik qila boshladi.

G‘arbiy Rim imperiyasining qulashi Yevropada yagona markazlashgan siyosiy hokimiyatning yo‘qolishiga olib keldi. Uning o‘rnida turli german qirolliklari va siyosiy birliklar vujudga keldi. Bu jarayon Yevropa tarixida yangi davlatlar tizimining shakllanishiga asos yaratdi.

Buyuk ko‘chishlar davrida Yevropaning siyosiy xaritasida yuz bergan eng muhim o‘zgarishlardan biri german qabilalari tomonidan yangi qirolliklarning tashkil etilishi bo‘ldi. Ushbu davlatlar dastlab Rim imperiyasining sobiq hududlarida shakllanib, vaqt o‘tishi bilan mustaqil siyosiy tuzilmalarga aylandi[5].

Vestgotlar qirolligi. Vestgotlar dastlab Bolqon yarimoroli va Dunay bo‘yi hududlarida yashagan. 410-yilda Rimni egallaganidan keyin ular Galliyaga yo‘l oldilar. 418-yilda Rim hukumati bilan tuzilgan kelishuv asosida vestgotlar Galliyaning janubi-g‘arbiy qismida joylashdilar. Bu hududda Tuluza markazli Vestgotlar qirolligi shakllandi.

---

[4]МашкинН. А. История Древнего Рима. – М.: Высшая школа, 2006. – С. 518

[5]Блок М. Феодальное общество. – М.: Издательство имени Сабашниковых, 2003. – С. 45

Keyinchalik ular Pireney yarimorolining katta qismini egallab, Toledo shahrini siyosiy markazga aylantirdilar. Vestgotlar qirolligi 711-yilda arab-musulmon qo‘shinlarining Pireney yarimoroliga bostirib kirishi natijasida o‘z faoliyatini tugatdi.

Vandal qirolligi. Vandal qabilalari V asrda G‘arbiy Yevropa orqali Shimoliy Afrikaga ko‘chib o‘tdilar. 429-yilda qirol Geyzerix boshchiligida Afrikaga kirib borgan vandallar 439-yilda Karfagen shahrini egalladilar. Natijada Shimoliy Afrikada Vandal qirolligi tashkil topdi. Ushbu davlat O‘rta dengiz savdo yo‘llarini nazorat qilishda muhim o‘rin egalladi. 534-yilda Vizantiya imperatori Yustinian I qo‘shinlari tomonidan vandal qirolligi tugatildi[6].

Ostgotlar qirolligi. Ostgotlar V asrning ikkinchi yarmida Italiyada o‘z siyosiy hokimiyatini o‘rnatishga muvaffaq bo‘ldilar. 489-yilda Teodorix boshchiligidagi ostgotlar Italiyaga yurish boshladilar. 493-yilda Odoakr mag‘lubiyatga uchratilib, Italiyada Ostgotlar qirolligi tashkil etildi. Teodorix davrida davlat boshqaruvi, iqtisodiyot va madaniyat rivojlandi. Biroq VI asrda Vizantiya bilan olib borilgan urushlar natijasida 552–553-yillarda ostgotlarning siyosiy hokimiyati barham topdi.

Franklar qirolligi. Franklar Buyuk ko‘chishlar davrida Yevropaning g‘arbiy hududlarida kuchaygan eng muhim german qabilalaridan biri edi. Ularning siyosiy birlashuvi Xlodvig (Klodevig) hukmronligi davrida amalga oshdi. 486-yilda Xlodvig Rimning Galliyadagi so‘nggi yirik siyosiy markazlaridan biri bo‘lgan Suasson hududida Rim sarkardasi Siagriyni mag‘lubiyatga uchratdi. Keyinchalik u Galliyaning katta qismini o‘z hokimiyati ostida birlashtirdi. Taxminan 496-yilda Xlodvigning xristianlikning katolik yo‘nalishini qabul qilishi franklar davlatining siyosiy va diniy mavqeini mustahkamladi. Franklar qirolligi keyingi davrda G‘arbiy Yevropadagi eng qudratli davlatlardan biriga aylandi[7].

Burgundlar qirolligi. Burgundlar V asrda Reyn daryosi bo‘ylaridan Galliyaning janubi-sharqiy hududlariga ko‘chib o‘tdilar. Ular Rhona va Saona daryolari oralig‘ida o‘z

[6]Карпов С. П. (ред.). История Средних веков. – М.: Издательство Московского университета, 2000. – С. 29

[7]Моммзен Т. История Рима. – М.: Вече, 2019. – С. 315

davlatlarini shakllantirdilar. 534-yilda franklar tomonidan bosib olinishi natijasida Burgundlar qirolligi mustaqilligini yo‘qotdi.

Shunday qilib, german qirolliklarining tashkil topishi Yevropaning siyosiy xaritasini tubdan o‘zgartirdi. Rim imperiyasining sobiq hududlarida yangi davlatlar tizimi shakllandi. Bu davlatlar keyingi o‘rta asr Yevropa siyosiy taraqqiyotining asosiy ishtirokchilariga aylandi.

Buyuk ko‘chishlar davrida xunlar Yevropaning siyosiy hayotida alohida o‘rin egalladi. Ularning g‘arbga yurishlari german qabilalarining katta qismini o‘z yashash hududlarini tark etishga majbur qildi. Xunlar IV asrning ikkinchi yarmida Qora dengiz shimolidagi hududlarda paydo bo‘lib, keyinchalik Markaziy Yevropa tomon siljidilar[8].

V asrning birinchi yarmida xunlar davlati o‘z qudratining yuqori cho‘qqisiga chiqdi. Ayniqsa, Attila hukmronligi davrida xunlar Sharqiy va G‘arbiy Rim imperiyalari uchun jiddiy harbiy-siyosiy xavfga aylandi. Attila 451-yilda Galliyaga yurish qilib, Katalaun dalalaridagi jangda Rim va german ittifoqchi kuchlariga qarshi kurashdi. 452-yilda esa Italiyaga bostirib kirdi. Biroq 453-yilda Attilaning vafotidan so‘ng xunlar ittifoqi zaiflashdi va ko‘p o‘tmay parchalanib ketdi.

Slavyan qabilalarining Yevropadagi migratsiyasi ham IV–VII asrlarda muhim siyosiy va etnik o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Slavyanlar dastlab Markaziy va Sharqiy Yevropaning keng hududlarida yashagan bo‘lib, V–VII asrlarda Bolqon yarimoroli, Sharqiy Yevropa va Markaziy Yevropaning ayrim hududlariga ko‘chib o‘tdilar.

VI asrda slavyan qabilalarining Bolqonga kirib kelishi Vizantiya imperiyasining siyosiy va harbiy mavqeiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Dunay chegarasidan janubdagi hududlarda slavyan aholisining soni ortib bordi. VII asrga kelib Bolqon yarimorolining ko‘plab hududlarida slavyanlar mustahkam o‘rnashib oldilar[9].

Shuningdek, VII asrda Bolqon yarimorolida bolgarlarning siyosiy kuch sifatida maydonga chiqishi ham Yevropaning siyosiy xaritasidagi muhim o‘zgarishlardan biri

---

[8]Колесницкий Н. Ф. Феодальное государство и право Западной Европы. – М.: Высшая школа, 1967. – С. 18

[9]Heather P. TheFallof the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – P. 15

bo‘ldi. 681-yilda Vizantiya imperiyasi Dunayning quyi oqimida tashkil topgan Birinchi Bolgar davlatini rasman tan olishga majbur bo‘ldi.

Slavyanlarning ko‘chishi natijasida keyingi asrlarda Sharqiy, G‘arbiy va Janubiy slavyan xalqlarining tarixiy shakllanishi uchun zamin yaratildi. Bu jarayon Yevropaning etnik va siyosiy xaritasini tubdan o‘zgartirdi[10].

395-yilda Rim imperiyasi ikkiga bo‘linganidan keyin Sharqiy Rim imperiyasi o‘z siyosiy mustaqilligini saqlab qoldi. Tarixda Vizantiya imperiyasi nomi bilan mashhur bo‘lgan ushbu davlat markazi Konstantinopol shahri edi. G‘arbiy Rim imperiyasidan farqli ravishda, Sharqiy Rim imperiyasi nisbatan mustahkam iqtisodiy, harbiy va ma’muriy tizimga ega bo‘lib, Buyuk ko‘chishlar davrida o‘z mavjudligini saqlab qolishga muvaffaq bo‘ldi.

VI asrda imperator Yustinian I (527–565) hukmronligi davrida Vizantiya imperiyasi o‘zining siyosiy qudratini tiklashga harakat qildi. Yustinian G‘arbiy Rim imperiyasining sobiq hududlarini qaytarib olish maqsadida harbiy yurishlar tashkil etdi.

533–534-yillarda Shimoliy Afrikadagi vandal qirolligi tugatildi. 535–554-yillarda Italiyada ostgotlarga qarshi uzoq davom etgan urushlar olib borildi. Natijada Vizantiya Italiya, Shimoliy Afrika va O‘rta dengizning ayrim hududlarida o‘z nazoratini tiklashga erishdi.

Biroq bu g‘alabalar imperiyaning iqtisodiy va harbiy imkoniyatlarini ancha zaiflashtirdi. 568-yilda langobardlar Italiyaga bostirib kirib, uning katta qismini egalladilar. Natijada Italiya hududida Langobardlar qirolligi vujudga keldi. Vizantiya esa asosan Ravenna, Rim, Janubiy Italiya va boshqa ayrim hududlarni nazorat qilishda davom etdi[11].

VII asrda Vizantiya imperiyasi Bolqon hududlarida slavyanlar va bolgarlar bilan bog‘liq muammolarga duch keldi. Shunga qaramay, u Sharqiy O‘rta dengiz havzasida muhim siyosiy va madaniy markaz bo‘lib qoldi.

---

[10]Halsall G. Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – P. 45

[11]Wickham C. The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000. – London: Allen Lane, 2009. – P. 68

Xalqlarning buyuk ko‘chishlari Yevropada davlat boshqaruvi va siyosiy munosabatlarning yangi shakllarini yuzaga keltirdi. Rim imperiyasi davrida mavjud bo‘lgan markazlashgan boshqaruv tizimi G‘arbiy Yevropaning ko‘plab hududlarida o‘z faoliyatini yo‘qotdi. Uning o‘rnida qirollik hokimiyatiga asoslangan yangi davlat tuzilmalari shakllandi.

Birinchidan, davlat boshqaruvida german an’analari va Rim ma’muriy tajribasi o‘zaro uyg‘unlashdi. Yangi qirolliklarda german qabilalarining harbiy-siyosiy boshqaruv usullari Rimning huquqiy va ma’muriy an’analari bilan birgalikda qo‘llanila boshladi[12].

Ikkinchidan, yer egaligi munosabatlarida sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. Rim davridagi yirik yer egaligi tizimi yangi siyosiy sharoitga moslashdi. Harbiy xizmat evaziga yer berish, qirolga sodiqlik va mahalliy zodagonlarning mavqei kuchayib bordi. Bu jarayon keyingi asrlarda Yevropada feodal munosabatlarning shakllanishiga zamin yaratdi.

Uchinchidan, xristian dini yangi davlatlarning siyosiy hayotida muhim o‘rin egallay boshladi. Ayniqsa, franklar qirolligida katolik cherkovi bilan qirollik hokimiyati o‘rtasidagi hamkorlik davlatning siyosiy barqarorligini mustahkamladi. Cherkov yangi hukmdorlarning hokimiyatini qonuniylashtirish va aholini birlashtirishda muhim vositaga aylandi.

To‘rtinchidan, Yevropada yangi siyosiy markazlar shakllandi. Rimning avvalgi siyosiy ustunligi zaiflashishi natijasida Konstantinopol, Ravenna, Tuluza, Toledo, Parij va boshqa shaharlar mintaqaviy siyosiy markazlar sifatida rivojlandi.

Beshinchidan, Yevropada etnik va siyosiy chegaralar o‘zgardi. German qabilalari sobiq Rim hududlarida joylashib, mahalliy aholi bilan aralashib ketdi. Slavyanlarning Bolqon va Sharqiy Yevropaga ko‘chishi esa yangi etnik hududlarning shakllanishiga olib keldi[13].

---

[12]Goffart W. Barbarians and Romans, A.D. 418–584: The Techniques of Accommodation. – Princeton: Princeton University Press, 1980. – P. 25

[13]Jones A. H. M. The Later Roman Empire, 284–602: A Social, Economic and Administrative Survey. – Oxford: Basil Blackwell, 1964. – P. 102

Mazkur jarayonlar natijasida Yevropada antik davrga xos yagona imperiyaviy boshqaruv tizimi o‘rnini ko‘plab mustaqil va yarim mustaqil qirolliklar egalladi. Bu esa o‘rta asrlar Yevropasining siyosiy tizimi shakllanishida muhim tarixiy bosqich bo‘ldi.

Xalqlarning buyuk ko‘chishlari IV–VII asrlarda Yevropa tarixida chuqur siyosiy va ijtimoiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirgan murakkab tarixiy jarayon hisoblanadi. Ushbu davrda german qabilalari, xunlar, slavyanlar va boshqa xalqlarning keng miqyosdagi ko‘chishlari natijasida Rim imperiyasining avvalgi siyosiy hukmronligi barham topdi va Yevropada yangi davlatlar tizimi shakllandi[14].

476-yilda G‘arbiy Rim imperiyasining qulashi Yevropada antik davr siyosiy tizimining yakunlanishini anglatgan muhim tarixiy voqea bo‘ldi. Uning o‘rnida vestgotlar, vandallar, ostgotlar, franklar, burgundlar va langobardlar kabi german qirolliklari tashkil topdi. Sharqiy Rim imperiyasi esa Vizantiya nomi bilan o‘z mavjudligini davom ettirib, O‘rta dengiz mintaqasidagi muhim siyosiy kuch bo‘lib qoldi.

Buyuk ko‘chishlar natijasida Yevropaning etnik tarkibi, davlat chegaralari, boshqaruv tizimi va iqtisodiy munosabatlari tubdan o‘zgardi. German va Rim an’analarining o‘zaro uyg‘unlashuvi, xristian dinining siyosiy hayotdagi mavqei ortishi hamda yer egaligi munosabatlarining yangilanishi o‘rta asr Yevropa jamiyatining shakllanishiga asos yaratdi.

Shuningdek, slavyanlarning Sharqiy va Janubiy Yevropaga ko‘chib o‘tishi, Bolqon yarimorolida yangi siyosiy birliklarning paydo bo‘lishi ham qit’aning keyingi tarixiy taraqqiyotiga katta ta’sir ko‘rsatdi. 681-yilda Birinchi Bolgar davlatining tashkil topishi ushbu jarayonning muhim natijalaridan biri bo‘ldi.

Umuman olganda, xalqlarning buyuk ko‘chishlari Yevropa tarixida qadimgi dunyodan o‘rta asrlarga o‘tish davrining asosiy omillaridan biri bo‘lib, zamonaviy Yevropa davlatlari va xalqlarining tarixiy shakllanishida muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гиббон Э. Рим империясининг таназзули ва емирилиши тарихи. – Москва: Наука, 1994.

[14]Brown P. The World of Late Antiquity: From Marcus Aurelius to Muhammad. – London: Thames and Hudson, 1971. – P. 67

2. Блок М. Феодал жамият. – Москва: Издательство имени Сабашниковых, 2003.

3. Колесницкий Н. Ф. Феодальное государство и право Западной Европы. – Москва: Высшая школа, 1967.

4. Грант М. Падение Римской империи. – Москва: Терра, 1998.

5. Heather P. The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians. – Oxford: Oxford University Press, 2005.

6. Wickham C. The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000. – London: Penguin Books, 2009.

7. Halsall G. Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

8. Ostrogorsky G. History of the Byzantine State. – Oxford: Basil Blackwell, 1969.

9. Кулаковский Ю. А. История Византии. – Санкт-Петербург: Алетейя, 1996.

10. История средних веков / Под редакцией С. П. Карпова. – Москва: Высшая школа, 2001.